

Թեան վիճակով պատկերացնել և այն պատկերով ցոյց տալ թէ որ երկիր կամ աղբ որ չափով կարեւորութիւն տաւած է դատարարականութեան : Ի՞նչ միջոցներ գործ դրած է և ի՞նչ գործ կը նէ : Բնէ ալ առաւելութիւններ կամ թերութիւններ կան գործ դրած միջոցներուն կողմէն : Բնէ անխանջ փորձեր վարձած են և կը փորձեն ժողովրդեան մէջ կը թուութիւն ծաւալելու համար : Բնէ զոհողութիւններ արած են և կ'անեն ժողովրդեան ամեն կարգին ըստ հաշորդելու համար , և այլն և այլն :

Համեմատական գաղափար տալու համար՝ յառաջագէտ՝ աղբերու հետ պիտի բաղդատենք նաև անցաւաճառքէմներն :

Եւ որովհետեւ վերջին ժամանակներս յաւելաւ կը խօսուի մեր Աղբին մէջ Զուլայերական ժողովրդային կըրթութեան վերայ և մեր աղբակիցներէն ոմանք սխաճ են արդէն իրենց զաւակներն նոյն երկիրն զրկել ուսանելու , ուստի լաւ կը համարուիք Զուլայերիայէն սկսիլ :

(Ծարռանալիք :)

Մարդկային սեռի կատարելագործութիւն :

Բնութեան բարոյական օրէնքը :

Պատերազմի կատարածոց նոյն իսկ մէջը՝ չարիք կ'ամբրին միտք կը լուսաւորեն , ժողովուրդք կը միանան , և մարդկային սեռին զանգուածը թէպէտ և յամարալը , բայց դէպ ի՞նչ անել մեծ կատարելութիւն մը միշտ կը դիմէ :

ԳԻՒՐԿՈ

Ո՛հ , դէպ ի՞նչ կատարելութիւնը միշտ յառաջանալու աղբի գեղեցիկ ճակատագիրը բնաւ երբեք իր յառաջագիտութեանց վախճանին չը հասնիր :

ԱՆՍԻԼՈՆ

Մեր հոգւոյն խորը կը հանգչի բաւրյադէաներէ հազիւ նկատուած վը-

սեմ զգացում մը , որ կը յաւել մարդկութիւնը : Մնաց որ ինչ որ ալ ըլլայ իրեն տգիտութիւնը կամ իրեն ըստը , մարդս միայն արգարութեամբ և հանձարով կը կամի նոյա իշխելու իրաւունքը ճանաչել , ասկէց կը հետեւի թէ ժողովուրդը կը հնազանդի ամենէն խիստ օրինաց ամենէն այլոնդակ սնապաշտութեանց , վասն զի զանոնք արդար և իրաւացի կըմբռնէ : Այս պարզ դէտողութեան տակ կիյնան պատմութեան ամենամեծ դէպքերը :

Կըսեմ որ զգացումը վսեմ է . վասն զի կը վկայէ , և այս իսկ ստուութեան համար մեր սիրոյն վրայ եղած խնայողական զրպարտութեան դէմ կը յայտնէ , կ'ըսեմ որ այնչափ սխալանալ կը կապուինք որչափ որ մեզի իրրեւ ճիշմարտութիւն կը ներկայացուի : Միտքով դէպ ի՞նչ միջին դարը բարձրացիր , տես ժողովուրդը , աղնուականաց առջեւ , և թագաւորք աղնուականք եւ ժողովուրդք միանգամայն կըբնաց առջեւ ի՞նչ դուժս իջած են , ինչո՞ւ համար այս կրկին անարգութիւն , աղնուական ցեղին նախապատուութիւնն , ժողովրդեան հաւանութիւնն է , ինչպէս կըբնաց սրբութիւնը թագաւորաց և աղնուականաց հաւանութիւնն է , ամենքը արդարութեան և ուղիղ բանին հնազանդիլ կը կարծեն , և ասոր համար է որ կը հնազանդին : Բայց երկու զօրութեանց միմը , օրինակի համար ժողովուրդը , պիտի հասկնայ խոյն իրեն մոլորութիւնը անմիջապէս իրեն չըթայք կիյնան եւ զայն գերութեան մէջ բռնող հաւատալիքներէն կը մերկացնէ . այս արգարութիւնը միտառել կը փութայ վասն զի կը ճանաչէ թէ հրամայելու իրաւունքը միայն նորա է : Ի հարկ է իրաւունք ունէի զգացումը վսեմ անուանելու , որ կը պահէ մարդկային արժանաւորութիւնը մինչև բոլ-

Նուաւորութեան գաւազանը և ազատ կ'ընէ մինչեւ ճշմարտութեան նախկին ցլէքերը : Այս տիեզերական զգացման մէջ կը ճանաչուի բնութեան օրէնք մը, օրէնք՝ որուն դէմ պիտի չտանջուին մի առ մի բոլոր անապաշտութիւնք և երկրագնդի բոլոր բռնաւորական օրէնադրութիւնք :

Այս օրէնքը ուրիշ երկու օրինաց հետ կը շղթայուի մի և նոյն նպատակին ծառայելու համար, այսպէս : Մարդը ճշմարտութիւնը կը սիրէ աւելի, քան իր փափագի : Բնութեան առաջին օրէնքը :

Բայց այս խուղարկութեան մէջ պէտք է իրեն առաջնորդ մը, այս առաջնորդը յինքն կը կրէ :

Մարդս միշտ ամենէն գեղեցիկին կը հակամիտի : Բնութեան երկրորդ օրէնք :

Վերջապէս այս երկու օրէնքը երրորդի մը արմատն են : Կատարելութեան օրէնքը, որ միմիակ Աստուծոյ հայեացքին տակ ժողովուրդը դէպ 'ի բնութեան օրինաց կատարումն կը տանի, մի և նոյն տառանմամբ և ոչ շարժմամբ, ոմանք յառաջ և ոմանք վերջը :

Վերջին գարուն վերջերը յայտնուէցաւ այս օրէնքը, Թիւրքիոյ նախագահացում ունեցած էր, իսկ Կոնստանտին իր բանտին խորէն կը փութայ զայն աշխարհի յայտնել մոռած մունքը մեծ էր, բայց միայն ընդ ազոտս նշմարեց, կամ լաւ եւս գիտութեանց յառաջագէմ սեղանին վրայ զայն նկարեց, թողով երկրագնդի վրայ բարոյականին եւ մարդկութեան զարգացման նախախնամական ընելու փառքը յետագայ գարուն :

Այս է օրինաց նպատակը . կամ լաւ եւս ըսել մարդկային սեռին վրայ դրուած մեծ աշխատութիւնը : Ի՞նչ պիտի լինի այս աշխատութեան

վերջը, չը պիտի տեսնուի, ամեն բան, որ հընար է նշմարել, դրուած պաշտօն մը, աւելի կամ նուազ երկայն ուղի մը ընթանալու : Եւ բարոյական աշխարհը այս աղջամուղջի մէջ կը թաւալի, բայց միշտ լցսին մօտենալով :

Անոնք, որ պատերազմեցան, երեւակայեցին այս օրէնքը՝ որ մարդկային իմաստութեան յառաջադիմական աւճումը կը հռչակէր, լի այս մոռածութեամբ, կը հարցնեն, ո՞ր բանաստեղծ պիտի հակադրենք Հոմերոսի, ո՞ր խնատուն՝ Սոկրատի, ո՞ր քաջամարտիկ՝ Նապոլեոնի : Իսկ ինչո՞րք հասկնալէն անգամ յառաջ կը փայլեն իրենց յաղթանակը :

Յիշուի, կատարելութիւնը մարդկային բնութիւնը փոխելու կարողութիւնը չէ : Այլ պարզաբար զանգուածոյ շարժմանց և մարդկութեան յառաջադիմութեանց արտայայտութիւնն է : Երկրագնդը ծածկող բոլոր ժողովուրդք իբրեւ մի մարդ նկատուի, ինչպէս եղած է թէ այս էակը աշխարհիս սկզբէն 'ի վեր ամբողջած է : Կը հարցնեն իրեն, ի՞նչ էր Սեսոսդրի ժամանակ և ի՞նչ է այսօր : Ի՞նչ թերութիւնք անհետ ըրած է և ի՞նչ ճշմարտութիւնք ծագել տուած է, ամեն նայն ինչ զոր թողած է իր ուղիի վրայ և զոր վեց հազար տարուան ընթացքին մէջ հաւաքած է : Մարդկային ճակատագրին փառաւոր տեսարան մը, որուն շրջանակը յաւիտենականութեան մէջ թաւալող իւրաքանչիւր նոր գարուն կը մեծանայ և կը լուսաւորի :

Երկրագնդի վրայ ճշմարտութեան յառաջադիմական պատմութենէն աւելի պիտի լինի բարձր ըմբռման պատմութիւն մը, ամենէն մեծ փառք աբիւնադանդ փառք, պիտի բռնէին աւանդէն փոքր տեղ : Բոլոր ժողովուրդք

պիտի ջնջէին որ աշխարհի հետ ամեն
նշանի գաշնագրութիւն չորին :

Եւրոպայի ցեղից կառապողաւ,
Թեան, գերութեան և մարդկանց ներ-
քինացման հսկառակ, անդ քանի մի
տող պիտի կարեն որ ընդունիլ : Ընդ-
արձակ առարկէզ մի էր, ուր անթիւ
ձեռքեր Տիրոջ օգտին համար կը վա-
տակէին : Բայց քանի որ աղքատութիւն
ժողովուրդը կը ծածկէր, թաղուած լըս
մը գերեզմանաց և տաճարաց մէջէն
կարտափայլէր : Պիւթագորոս և Պլա-
տոն փնտռեցին իմաստութիւն և իմաստին
քաղաքակրթութիւն գաւազանը Ելա-
դայ փոխադրեցին : Ալէքէր և Սպար-
տայ երկու ազոտ ժողովուրդաց տեսա-
րոնը կ'ընծայէին, այս գեռ անձանց
ճշմարտութեան առաջին փորձն էր,
թէ բոլոր մարդիկ աստուածաց առ-
ջեւ հաւատար ըլլալով պարտին օրի-
նաց առջեւն ալ հաւատարիլ :

Յունաստան այս սկզբունքը ար-
դէն յաղթական Հռոմէն հետ գաշնա-
ւորեց, Սոկրատի վարդապետութեամբ,
այն է իր մահուան օրինակը և միակ
Աստուծոյ մտածմանքը և բոլոր ճիշ-
մարտութեան ակն : Հռոմ սակաւ
ինչ օգտեցաւ այս ժառանգութենէն,
հայրենասիրութեամբ եւ ընտանեաց
առաքինութեամբ պատուոյ հասաւ,
կնոջ մը ամբօնութիւնը և որդիական
գթութեան կանգնեալ տաճար մը իր
տէրութիւնը հաստատեցին եւ զայն
յաշտ մարդկանց և աստուածոց մեծ-
ցուցին, երկիրը իր շղթայից մէջ կը
բռնէ և ամենէն գիւցազնական անձե-
ռւրացութեան օրինակը նորա կ'ընծա-
յէ : Բայց, մեռնելով նորա չթողուց
որ և է մեծ ճշմարտութիւններէն եւ
ոչ մին, որ մարդկային սեռին հայրե-
նական ժառանգութիւնն են :

Աստ չի կայ անխորհուրդ ամբառ-
տանութիւնը, որ պատմութիւնը կը

տհամի հակառակելու, բայց Տակիտոս
և Տիտոլիւս Լիւս, Հռոմ, հզօր Հռոմ,
գիտէ պատերազմել, աշխարհաց տի-
րել, քաղաքակրթել, բայց ոչ ինչ կ'ա-
ւելցնէ Յունաստանի ժառանգու-
թեանց և ոչ ինչ կը նուազեցնէ իրեն
վայրագութենէն, բազմաստուածու-
թիւն, կառապաշտութիւն, գերութիւն,
անձնասպանութեան փառքը, Արկէսի
սրիւնը ու իսպառնի իսպառնի, մարդկային
զոհերը, երկիրը բարբարոսով յայտն-
ւած, ժողովուրդը որսի մը պէս նկատ-
ուած, և բանակաց իրաւունքը մարդ-
կանց իրաւամբը կանգնած, ժողովուր-
դեանց մուրութիւնը կրօնական հոյ-
րենասիրական և քաղաքական անգը-
թութիւնը, որոնց դէմ, բսան գարէն
աւելի աղաղակ իր բողոք մը չը բարձ-
րանար :

Հնութիւնը իրրեւ քողով մը ծած-
կուած է, զոր Աստուծոյ մեծութիւնը,
մարդկային արժանաւորութիւնը եւ
բնութեան օրէնքը իր հանձարէն կը
թագուցանէր :

Նախնի ընկերութեան յառաջա-
դիմութիւնը այս երեք մտածմանց մէջ
կը կեդրոնացնէ : Միութիւն ամուս-
նութեան մէջ, աշխարհավարական և
քաղաքակրթական ազատութիւն, օ-
րինաց առջեւ հաւատարութիւն, այս
երկու վերջի սկզբունքները աւելի ան-
ձուկ սահմանաց մէջ սեղմուած են,
յաղթելոց բնաւ օգնութիւն չի կայ,
մարդը չէ որ օրէնքը կը մեծարէ այլ
քաղաքացին :

Ահաւաստի քառասուն դարուն
բարոյական գործը : Այն ժամանակ
կը կործանի մեծ կայսրութիւնը և ի-
միասին բոլոր նախնի ընկերութիւնը,
այս բեկորաց մէջ տեղ, քաղաքացւոյ
իրաւունքը կը կորսուի, բայց մարդ-
կանցը կը գտնուի, պարտին հիմնել
հրաման մը աւելի ընդարձակ աւելի

որդատաւոր , եւ մանաւանդ աւելի մարդկային , Աստուծոյ միութեան վրայ կրթնած , ուսկից կը ծագի մարդկային սեռին միութիւնը :

Յիսուս Քրիստոսէն էր այս լոյսը , որ մեզի եկաւ , պատառեց քողը , որ Մովսէսի Աստուածը աշխարհէն կը ծածկէր , սիրովը այլակերտուած , տղայքը հօրը ընծայեց եւ հայրը տղայը , եւ յանկարծ Սօկրատի ամենաբարձր մտածմունքները ժողովրդոց մէջ կը չքաբերէր :

Այս ճշմարտութեան առաջին արդիւնքը երկրագնդիս վրայ հրաշալի գէպք մը եղաւ , այն է գերութեան ընկալը : Բիւրաւոր ժողովուրդք գիտեն այսօր քննոր չգիտցան նախնի եւ ոչ իմաստուն մը , գերի մը գնել եւ վաճառել կը նշանակէ մարդու մը արիւնը գնել եւ վաճառել , բռնաբարել , ի մի բան Աստուծոյ օրէնքը եւ մարդկութեան իրաւունքը : Պարզ բնական ճշմարտութիւն , որ իբրեւ պարիսպ կը բարձրանայ նախնի եւ արգի ժամանակաց մէջ տեղ , այսօր գերութիւնը բարբարոս ազգաց բարբարոսութիւն մի է , ատենօք քաղաքակրթեալ ազգաց սովորութիւնն էր , մինչ զի Պղատոն իւր մտային հասարակապետութեան տարերաց մին համարեր էր :

Արիստոտել ինքնին , հանձարի մարդ , խաբուեցաւ , բոլոր ժողովրդոց զգացումն առաւ իբրեւ բնութեան օրէնք մը : Սովորութենէն իրաւունք հետեւցուց , չկարենալով ծանաչել մարդը գերութեան անարգութեանց մէջ , յայտնեց ստորին ցեղ մը ծառայելու համար ստեղծուած , ինչպէս ձին բռն կրելու համար , կարծելով թէ ցեղի մը բնաւորութենէն են այս անարգութիւնք , իրօք , ստրկութեան գործն է եւ ոչ բնութեան :

Ժողովրդեան բարոյական կեանքը ու

Ժ

րեմն ընդարձակուած է մտածմունքով մը , որ Սօկրատի Պղատոնի , եւ Արիստոտելի ժամանակ կը պակսէր , ի դուր Մովսէսի ժամանակ կը փնտռէին :

Յիսուս Քրիստոս զայն հնչեցուց Խոյնի բարձունքէն , եւ կորսուեցաւ բարբարոսաց մէջտեղ , եւ պատերազմական տաան եւ ութը դարէն վերջը մենք գտանք դարձեալ Աւետարանին մէջը :

Մեծ յեղափոխութիւն մը եղաւ , այն է գերեաց եւ տէրերու աշխարհի մը մէջտեղ նետուած մտածմունք մը : Հռովմ գեռ համայն երկրին կը տիրէր , բոլոր երկրին վրայ կային վաճառատուք , ուր մարդ զմարդ կը գնէր եւ կը վաճառէր : Յիսուսի Քրիստոսի մը մտածմունքը միայն ըմբռնուեցան թէ զոհեր , մնացորդը , ժողովուրդք , արքայք , բարոյագէտք , իմաստակեր , մըտաւորական խորհուրդ մը միայն ունեցան , տեսական մը , զոր կրնար վաճառանութեան ենթարկել , կարելի է փոխափայի մը երազ կրնայ լինիլ , եւ նոյնհետոյն քաղաքակրթեալ աշխարհի առաքինի կամքը այս երազէն ծագումն առաւ :

Նախնիքայ իրերէն կրնանք հետեւեցնել թէ բարոյականը եւ աշխարհաւարականը երեք մեծ յեղափոխութիւնք կրեցին : Միակ Աստուծոյ հաւատալը Իսրայելացիներով եւ Սօկրատով յայտնուած : Երկրագնդին վրայ քաղաքական ազատութեան առաջին երեւումը Յոյներէն ծագեցաւ : Եւ այս երկու գաղափարաց իրականութիւնը , եւ գերութեան կործանումը , Յիսուսի Քրիստոսի հօր գործն եղաւ , անդ են մարդկային սեռին բարոյական պատմութեան առաջին մասերը :

Ուրեմն մարդկութիւնը կրնժանայ , գէպ ի ճշմարտութեան թագաւորու

8

Թիւնը կ'արշաւէ : Բնութեան օրէնքը զայն դէպ ՚ի այս նպատակը կ'ուզէ , ուստի երկրագնդիս վերանորոգութիւնը պատկ պիտի լինի , թէ այս ընթացքը առաջին անգամ քիչ մը յամրաբայէր , սակայն պէտք էր այսպէս լինել , առաջին ճշմարտութիւնք աւելի դժուարին են յայտնելու , բայց այսօր շարժմանքը կը ճեպէ եւ յառաջագիմութիւնք կը բազմապատկին :

Միութիւն Ատուծոյ ,

Միութիւն մարդկային սեռին .

Սէր մարդկութեան ,

Զնչումն ցեղից .

Զնչումն դերութեան :

Քաղաքացւոյ իրաւունքը մարդկային իրաւանցը հպատակեցնել :

Եւ իղձի ազատութիւն :

Աւել ուշով զխտեցէն նախնեաց բոլոր անձանսթ ճշմարտութիւնք , եւ այժմեան բոլոր ծանոթ ճշմարտութիւնք : Բոլորն ալ կը ներդաշնակին բնութեան օրինաց , բայց այս յառաջագիմութիւնք շարժացման նախկին տարեքն են միայն : Մեղի կը մնայ գործելու , որչափ որ մեր տկունք պիտի տեսնեն մեղաց յաղթանակը եւ առաքինութեան հալածանքը , որչափ որ ժողովրդական զանգուածք իմաստութեանն եւ հոգւոյ տշնիւ զարգացումներէն զրուած պիտի լինին , զմեզ վայրենութենէն կ'անջատէ , որչափ որ մասնաւոր ցեղք գերութեան դատաւարութեալ պիտի լինին , (ինչպէս Ամերիգայի մէջ խափշեկք , Մպտավիայ եւ Վալաքիոյ մէջ Պահիսիայիք) այսինքն մարդը իւր նմանը վաճառքի եւ գրաստի անունով պիտի ժառանգէր , որչափ որ երկրագնդիս մեծ մասի մը վրայ , Հրէայք զրկուած պիտի լինին աշխարհաւարական եւ քաղաքակրթական իրաւունքներէն , թէ մարդիկ ազնուական եւ սինգքոր ցեղերով պիտի բաժանուին : Թէ աշխա-

տութիւնը անարդուած պիտի լինի եւ աշխատաւորք արհամարհուած : Ահա ջապէս որչափ որ մութացիկք բռնաւորք եւ դահիճք պիտի լինին , եւ մարդկային արիւնը պիտի հոսէ երկրիս վրայ , օրէնքը երբէք կատարուած չպիտի լինի , կատարելութեան գործն է մի առ մի բոլոր նախատեսաց եւ անձկութեանց զգեստներէն մերկացընել , որով ընկերութիւնը ծնած ժամանակ զմեզ կըղգեցուցանէ , երկնային ճակատագրային օրէնք որ եւ է հանգըստութիւն չը թողուր մեղի , որ մարդկային սեռին կը խօսի ինչպէս մահը Պօսուէի մէկ տակալի գործին մէջ կ'ըսէ մարդուն : « Յառաջ , յառաջ , եւ բոլոր քաղաքակրթեալ ժողովուրդք իւրեն կը պատասխանեն հայելով երկինքը թէ արդէն մենք սրընթաց կ'արշաւէինք » :

Էմմե-Մարտէն
1875. Մարտ 25.

Թարգ .
Մարտի 25. Թ.
Գաղլէան , Ուրբա-
նոս .

ԵՐԴՈՂ ԹՈՉՈՒՆՆԵՐ

Մէկ գաւառի մը մէջ գեղեցիկ գիւղ կար , որուն չորս կողմը պրտաւորութեամբ ծառերու պրտիներ կը գրտնուէին , գարունը այս ծառերը կը ծաղկէին , եւ զուարճալի բոյր կը տփռէին իւր ճիւղերուն վրայ . ինչպէս շրջակայ ցանկերուն վրայ . փոքրիկ թռչնոց եւ բամ մը կը բուռնէին , որ իրենց քաղցր դայրայիկներով օդը կը հնչեցնէին . աշունը այս ծառերը խնձորով , տանձով եւ դամնով կը բեռնաւորուէին : Բայց ահաւասիկ շատ մը չար տղաքներ սկսան թռչնոց բոյները աւրել :